

**Владета Петровић**

Историјски институт, Београд

## ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ДЕТИЊСТВА: ДЕЦА У ОДАБРАНИМ СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ НАРАТИВНИМ ИЗВОРИМА И ПРАВНИМ СПОМЕНИЦИМА (XIII–XV ВЕК)

**Апстракт:** У раду ће бити анализирани помени деце и детињства у писаној историјској грађи средњовековне Србије. Основ за истраживање биће житија српских владара и правни зборници.

**Кључне речи:** младенац, дете, отрок, детињство, наслеђе, житије, Законоправило, Синтагма, Матија Властар, повеља, средњи век, Србија.

Детињство у различитим историјским периодима већ извештан период привлачи пажњу различитих научних дисциплина. На проучавање детињства снажан печат оставило је истраживање Филипа Аријеса (Arijes 1989). Бројни истраживачи након тога, било да су прихватили Аријесове тврдње, у целини или делимично, или не, дали су трајан допринос јаснијем и прецизнијем сагледавању детињства (Classen 2005). У византологији је такође овој теми дата дужна пажња (ODB I 1991, 420–21; J. Herrin, A. Kazhdan, and A. Cutler, "Childhood". *Paracostantinou*, –Talbot 2009. Ariantzi 2018.), као и у српској средњовековној историографији (Радојичић, 1963; Трифуновић 1974; Бубало 1997; Бојанин 2004; Бојанин 2005.)

У средњем веку детињство је било релативно кратак животно период, први у низу животних доба установљених по античким узорима. О узрастима људског живота у средњем веку постојале су

разне идеје, углавном засноване на античким обрасцима. Ове поделе су често засниване на симболици бројева. Трочлана је почивала на природним етапама у животу човека – раст и sazревање; зрело доба и старост, односно опадање. Позната је и четворочлана схема. Од Хипократа и његових следбеника преузета је теорија по којој свакој фази живота одговара један темперамент (хумор). Постојала је популарна средњовековна теорија, која потиче од Светог Августина, по којој је постојало шест животних доба човека: *infantia*, *pueritia*, *adolescentia*, *iuventus*, *gravitas* и *senectus*. Такође, постојала је подела на седам животних доба: беба (*puerulus*) до 7 година; дете (*puer*) – до 14 година; дечак (*adolescens*) – до 21 године; младић (*iuvenus*) – до 35 године; мушкарац (*vir*) – до 49 године; средовечан човек (*senior*) – до 63 године; старац (*senex*) – до 98 година (Гуревич 2016, 231–233).<sup>1</sup>

Античка традиција о *седам узрасћа човека* пренета је и у српску средњовековну средину. У два старосрпска рукописа из XV века подела човековог живота на узрасте дата је на следећи начин: Први узраст, *малденац*, траје до четврте године; други узраст, *дејишић*, траје од пете до четрнаесте године; трећи, *ојрок*<sup>2</sup>, од петнаесте до двадесет четврте; четврти, *јуноша*, од двадесет треће до четрдесет четврте; пети, *муж*, од четрдесет пете до педесет седме године; шести, *сџар*, од педесет осме до шездесет осме; седми, *сџарац*, почиње од шездесет девете године (Радојичић 1963, 351. Трифуновић 1974, 332).

У другом рукопису, који се чува у Берлину, подела је мало другачија у називима појединих доба и одређивању њихових граница: Први узраст (не наводи се назив доба) траје до четврте године; други узраст, *дејше*, траје од пете до четрнаесте године; трећи, *дејишић*, од петнаесте до двадесет четврте; четврти, *јуноша*, од двадесет треће до четрдесет четврте; пети, *муж*, од четрдесет пете до педесет шесте године; шести, *сџар*, од педесет седме до шездесет шесте; седми, *мајор*, почиње од шездесет седме године.<sup>3</sup> *Сказаније о седмим узрасћ човека* налази се у још једном зборнику софијске Државне библиотеке. Рукопис је из XVII века и у њему се доба одређују и називају као у берлинском рукопису (Радојичић 1963, 351. Трифуновић 1974, 332). У старом српском преводу слова Јована Дамаскина о човеку говори

1 Детаљно о овој теми видети: Burrow 1986; Sears 1986; Goetz 2018.

2 Поред значења трећег узрадног доба, реч отрок имала је још и значење: дете, дечак; означавала је једну од категорија феудалног зависног становништва при дну друштвене лествице; слуга; овај термин је имао и значење јавног органа владара, клира или локалне власти. У преводима византијских правних споменика грчка реч *παῖς* преводи се са отрок, а *κόρη* отроковица, отрочица. (Бубало 1997, 57–58; Ђирковић–Михаљчић 1999, 483–485).

3 Радојичић 1963, 349–352, 351.

се о четири елемента који владају у различитим његовим добима: У *прво време влада крв до четрнаесте године, у друго време влада жупа жуч до двадесет и осам година, у трећем добу овладава жуч све до њедесет година, а у четвртој времену влада флејма све до стварости* (Харисијадис 1971, 136. Трифуновић 1974, 332).

У *Житију Светиој Симеона Стефана Првовенчаног* могу се наћи термилошке одреднице које указују да је подела на седам узраста коришћена приликом описа живота великог жупана Стефана Немање (Коматина 2020, 17–18).

Код Доментијана је сачувана једна уопштена подела на старосна доба: *...да сабирају у цркву све, старце и средовечне и младе мужеве и жене, и сву децу.* (Доментијан 2001, 245).<sup>4</sup>

У *Законоправилу Светог Саве* за период од рођења до четрнаесте године за дечаке и дванаест година за девојчице користе се различите речи. Не можемо говорити о униформној употребе једне речи за период који смо узели за истраживање. Термини који се користе за децу и младе и у већини других извора нису доследно коришћени. Може се истаћи само да се за нерођено дете, као и дете у најранијем узрасту до четврте године користи термин *млагенац*. За децу се најчешће користи реч *деца*, ређе *чеда*.<sup>5</sup> У једној новели када се говори о деци уопштено користи се реч *деца*, а када се јасно раздваја пол деце користе се речи *ојрок* и *девица*.<sup>6</sup> За девојчице се користи, додуше ретко, и реч *ојроковица*. Термин *муж* почиње да се користи за муш-

4 *...сѣвѣрати вѣ цр(ѣ)ковѣ все. стар'це же и срѣдовѣч'ныѣ. и младыѣ мѡуже и жены. и все дѣти...* (Доментијан 2001, 244).

5 45. глава у којој се налазе новеле цара Јустинијана; 80. *О ѿме да [ѿреба] онај ко жели да се ѿсѣриже, своју имовину да раздели деци (dhtemy), ако ѿсѣоје, а да са њима уброји и себе и узме део као једно од деце и да ѿа манасѿиру; и ако умре не средивши ѿо, шѿа ѿреба да се чини.* 82. *О ѿме да родитѿели не ѿреба децу (dhtii) која се ѿсѣризавају да лише наслеђа, ниѿи деца родитѿеле њихове који желе да се ѿсѣрију.* 83. *О ѿме да родитѿели не моју своју децу (qedy) да извлаче из манасѿира.* (Петровић, 1991, 2126. Видети Петровић–Штавланин 2005, 622)

6 45. глава у којој се налазе новеле цара Јустинијана; 78. *Ако ко ѿоводом склайања брака или рађања деце (ѿце кто на избраник бракоу, или дѣтотворениѿ), или ради мираза, или брачној дара, нешѿо – [наслеђе] или дар да или осѿави својој деци (дѣтемѣ), или било ком другом лицу ѿа их, исѿрва осѿављајући им чистѿо, оѿѿерѿѿи, одржавањем или одусѿајањем у једном од најред ѿоме-нуѿѿих случајева, наређујемо да – ако ѿодлежући ѿаквим случајевима младићи или девојке уђу у манасѿир; или младићи свешѿена лица ѿосѿану, или девојке ѿаконисе или исѿоснице (ѿосѿану)(ѿѿе таковымѣ вбразомѣ повинни соуце ѿтроци. или д(ѣ)в(и)це вѣ монастырь. или причѣтници ѿттроци или д(ѣ)в(и)це дѿаконисы. или пост'нице воудетѣ) – ѿакве деобе буду обеснажене, као да нису ни написане. Ову дакле, ѿмоћ свешѿена лица и ѿаконисе да уживају уколико до краја своѿа живоѿа осѿану доследни, и имовину која им је*

ке особе од двадесет пете године живота а жена за женске особе од осамнаесте.<sup>7</sup>

Терминолошке недоследности приметно је још Константин Филозоф. Он је истакао да се у српским рукописима приликом превода са грчког грешно приликом превођења. Правилно треба грчку реч παις преводити са речју **отрокъ**, а παιδιον речју **детица**, јер је *действителнији младић од отрока* (Јагич 1968, 181, 224; Куев, Петков 1986, 61–62, 205). Примера ради у Житију Светог Саве од Доментијана за Растка у дечјем узрасту користи се реч *отрок* (Доментијан 2001, 6–7).

Поглед на детињство био је, као и други аспекти живота обојен хришћанским погледом на свет. У том контексту однос према деци био је двојак. С једне стране је сматрано да на детету лежи печат првородног греха а с друге су црквени Оци наглашавали чистоту и невиност дечије душе. (Гуревич 2016, 237). Чин крштења представља присаједињење детета колективу верника. Самим тим оно стиже и могућност спасења. Крштењем умиће у себе „културни код“ хришћанске заједнице, њене принципе и норме, и, према учењу цркве, само на тај начин постаје личност (Гуревич 2016, 240–241, 264; Бојанин 2004, 250).

на такав начин поклоњена или остављена, на благодативе појуребе или разјају или оставе.

Како се ради о лицима, односно о младићима и о девојкама (у лицих' во рекше у штроцѣхъ и у дѣвѣцахъ) који у манастире, или исѣосничка жилишта уђу, а поштом такаво целомудрено пребивање оставе – манастиру или исѣосничком жилишту иде исѣрва уђоше, оно што је на такав начин дајто или остављено, заједно са другом њиховом имовином – наређујемо да узму. Уколико, међутим, раније поменути лица буду раздала за откупивање заробљеника или за храну убојима, не дозвољавамо да се ни од једног од њих што поштражује. (Петровић 1991, 229а. Видети Петровић–Штављанин 2005, 668–669)

- 7 Прохирон, грана 2. О залозима заручења, одредба 4. и 6 ... Бывають же испрошению прѣжданию възраста. мужемъ оубо ѿ двадесетнаго лѣта до двадесете петаго. женам же ѿ осмаго на десете лѣта до двадесете петаго. въпросивше цра шрноути ѿ нихъ приставники ихъ. како оуже ти сами доволни соуть свокмоу имѣнню творити попеченик. смыслъ вагъ омоуше сѣбѣ свѣдѣтельствоуки. и тогда же по въпросени. твореть вся како и свержени члов(е)ци. вваче же не весь повелѣния продають что ѿ свокго имѣниѿ. аще же ѿць штроковице или мти залогы швроучениа възеть...

Не под(о)вактъ властелемъ. ѿ ток швласти въ нѣже владоуть швроучати жены. аще же створеть. достонть родителемъ штроковице или хранителемъ или приставникомъ. шрещи се брака. и оудръжати сѣбѣ залогы швроучениа. се же да дрѣжитъ се и на сна и на вноуцѣ кго. и на сродницѣхъ. и на старѣшиихъ штроцехъ. и на сѣдающихъ с ними. и на всѣхъ своихъ кмоу. (Цибранска–Костова 2021, 140–142)

Уколико дете (отроче) умре некрштено, родитељима се због небриге на три године ускраћује причест. Ако дете (младенџ) умре некрштено до седмог дана, осућују се на ускраћивање причести до четрдесет дана (Властар 2013, *Синџајма*, 402. Троицки 1956, 71). У Синтагми Матије Властара у В слову, глави 2, говори се да за децу за коју се сумња да су примила крштење, да се без оклевања крсте. У истом саставу, глави 3, наглашава се да и аџарјанску децу треба крстити (Властар 2013, 83).<sup>8</sup>

Страх од смрти некрштеног детета била је последица велике смртности деце у средњовековном периоду. Узроци високе смртности састојали су се у непостојању хигијенских услова, занемаривању беба, неретко изазваном тешким материјалним стањем и честом глађу (Гуревич 2016, 234).

Високу дечију смртност пратио је високи наталитет. Значајније податке о рађању деце извори нам не пружају. Знамо да је правни систем штитио нерођену и тек рођену децу. Чедоморство и занемаривање тек рођене деце строго је кажњавано. Убиство детета сматрано једнаким преступом као и убиство одраслог човека.<sup>9</sup>

У Ф слову, глави 5 Синтагме Матије Властара која говори о вољном и невољном убиству доносе се и казне за чедоморство. Ту се каже: *И ако дају или корисџе најџиџке за чедоморсџво, џако да се деџе роди мрџиво или буде џобачено, ни џо чему се не разликује од оних који намерно убијају* (Властар 2013, *Синџајма*, 374).<sup>10</sup>

У истом смислу говори и Законоправило Светог Саве. У тумачењу 2. правила из Посланице Василија Великог упућених Амфилохију епископу иконијском, и Диодору и неким другим, које говори да жена убица која смишљено изврши побачај, стоји: *Трудна жена, уколико узме џоџубно биље да би уморила деџе (младџнџ) у уџробџи – убица је* (Петровић 1991, 170а–170б; Петровић–Штављанин 2005, 502). С друге стране у 26. правила Василија Великог о времену запрећења за сагрешење, у 14.-ом правилу стоји: *Која лукавсџвом*

8 „О соџмнешџих се младенџех, аште крстише се“. „О крџтаџштџих се младенџех агаранскџих“. (Новаковић 1907, 34, 124, 125).

*Аџарени су муслимани, Арапи, Турџи и други припадници исламске вере. О односу образоване српске елите према другим народима и верама видети Петровић 2015.*

9 *А онај ко је убио деџе (младџнца оџвивџ) џодлеже казни за убисџво.* (Властар 2013, 377–378. Новаковић 1907, 522).

10 *И кже младџнџоџвистџвнаа оџво подаџштек или прикмљџштк напџкџа џакоже мрџтва произвести и безџодна роџденџа ничимџе џџ иже волкџ оџвџваџштиџх разликоџють.* (Новаковић 1907, 516).

умори у себи деише (младѣнѣць) – 10 година да се каје (Петровић 1991, 187а; Петровић–Штављанин 2005, 547). У 52. правилу говори се о занемаривању већ рођеног детета, које за последицу има смрт: *Жена која не брине о деишеиу (штрочети) шѣо је родила у љусѣари и љако ља осѣавила – убица је; ако ли збој оскудице и немајући оно шѣо је љоѣребно – без кривице је* (Петровић 1991, 1806; Петровић–Штављанин 2005, 529–530). У 33. правилу стоји: *Ако жена роди на љуѣу, и не бринући се о рођеном деишеиу (штрочети) осѣави ља, љодлеже ѣреху за убисѣиво* (Петровић 1991, 177а; Петровић–Штављанин 2005, 520–521).

У Г слову, глави 29 Синтагме Матије Властара нешто опширније је обрађена иста тема. Према већ наведеним правилима Василија Великог жени која је родила на путу, па је могла да га спасе, али није марила за новорођенче, треба да буде суђено као за убиство, макар га и неко други узео и човекољубиво се за њега постарао, те му је тиме живот даровао, зато што је она показала зверске и нечовечне помисли, пошто је зачела у блуду или прељуби, а овиме је хтела да прикрије грех. Али, ако није имала заштитника, или је била у неимаштини, или је била вођена као ратна заробљеница, или је бежала и крила се од војске, па је била у опасности да је плач детињи открије, или ако није била у могућности да сачува и себе и дете – мајка треба да буде помилована због искушења (у којима је била). Због овога је на светом сабору било много говора о женама које остављају своју децу на улазу у храмове, те је било решено да се и оне кажњавају као убице, макар други узео дете и постарао се да преживи. Сматрано је да новорођенче убија не само онај који га задави него и онај ко га напушта и не храни и ко га оставља на јавним местима, уздајући се у милосрђе, које сам није имао (Новаковић 1907, 210).

У Ф слову, глави 8 Синтагме Матије Властара говори се о невољним убиствима која се односе на угушену децу (*о оѣдављеннихъ младенцехъ*) која леже близу родитеља. Неволјним убиством сматрана је смрт детета које ноћу лежи између својих родитеља, па (они) због свог немара, или због пијанства, или преоптерећени преједањем, налегну на дете, па оно буде удављено. Ако се то догоди очито као оптужба противника, а родитељи ништа нису скривили, те се догоди оно што је достојно смиловања, треба одредити умерену епитимију, јер можда изгледа да је Господ, који чува децу, ово допустио због неодајаних грехова (Властар 2013, 379; Новаковић 1907, 524).

Деца су се делила и на ону која су рођена у законитом браку и на децу која су рођена из блуда. Деца која су рођена из блуда се деле: Ако је жена дуго и јавно живела са неким, њихово дете се сматра природ-

ним сином и има други степен према законитој деци; ако је дете родила жена која не живи са мужем, оно се сматра незаконитим. Деца рођена у четвртом браку сматрана су незаконитом (Властар 2013, 94, 96, 122).<sup>11</sup>

Подаци о односу родитеља према рођењу и крштењу деце су малобројни. Доступни су нам само описи које доносе житија владара а који са собом носе и низ устаљених топоса. Један од најпознатијих је свакако опис радости родитеља због рођења Светог Саве и краља Драгутина. Рођење детета у владарској породици представљао је не само значајан породични догађај већ и догађај који има последице за целу државну заједницу (Бојанин 2005, 151–159).<sup>12</sup>

Након најранијег периода детињства, дете је у средњем веку рано преузимало улоге, које су данас карактеристичне за свет пунолетних. У византијској традицији под чијим је јаким утицајем била средњовековна Србија, двадесетпетогодишњи распон младости био је подељен у неколико различитих фаза. Они су били детерминисани и физичким и интелектуалним развојем. Прва важна транзиција била је у доби од седам година. У кривичном праву, деца су од седме године била подложна смртној казни за убиство, док су млађа деца углавном била изузета од казне. У грађанском праву, само деца старија од седам година добијају дозволу за веридбу. Релативно мањи прелаз био је узраст од десет или једанаест година, када су дечаци могли да уђу у манастире. Друга важна транзиција догађала се у дванаестој години за девојчице и четрнаестој за дечаке. У овом узрасту деца су стекла право да се венчају и да сачине тестамент (Princing 2009, 34). Тада деца треба и да исповедају своја сагрешења духовницима (Властар 2013, 408; Троицки 1956, 80).<sup>13</sup>

Мушкој деци је било дозвољено ступање као искушеника у манастир већ у добу од десет година (Новаковић 1907, 417). У 40. правилу Шестог васељенског сабора стоји онај ко инокује – да инокује од де-

11 Интересантне вести о браковима краља Милутина, легитимности његове деце говоре савремени, како византијски, тако и латински извори (Марјановић-Душанић 2007, 202–268; Живковић 2013, 32–39, 121–128, 162–169; Петровић 2007, 98–99).

12 Приликом описа крштења Драгутина користи се реч *отрокъ*: *Узевши Бојом дарованој им сина, њоред добре вере, учинивши све обично о дејтеју (отрочети) њо божастивеноме закону, даровавши му бању крштења, и крстивши га у име Оца и Сина, и светиаго Духа и дагоше му име Драгуйтин, који ће заиста бити њрај и угодан*. Данило Други 1988 51; Архиепископ Данило 1866 11.

13 У једном пенитенцијалу из времена владавине Стефна Душна прописано је да се свако исповеда два пута годишње ко је напунио дванаест година живота; видети Бојанин 2020, 533–535.

сеће јодине, иако божанствени Василије забрањује да се пре седамнаесте јодине њосѣријава. Осамнаесто правило Василија Великог каже да више од 16 или 17 година треба да има девица која себе жели да приведе Господу и да се одрекне брака, како би њена обећања била поуздана (Петровић 2005, 149а–149б. Видети Петровић–Штавланин 2005, 443–444).

Код Теодосија је сачуван и однос родитеља и средине према одлуци Растка Немањића да се замонаши: као што је светским људима обичај, њујовањем оилакиваше младића (свѣтовнними пак мирскимъ обичаи почитаютъ юношѣ), и сви који су њод влашћу њихове државе носећи црнину саосећаху са својим владарем. И да њлачем не дужим њовесѣи, сви знаше да маѣи, оѣац и браћа ѡакве до смрѣи жале (Теодосије 1988, 120; Даничић 1860, 27).

Ипак већина младих ступала је у брак. Веридба је склапана најраније у седмој години. У Прохирону, 1. глави која говори о уговарању заручења, 8. одредби стоји: заручење се склапа за онога који добро разуме оно што се обавља, а што значи да дете не буде узрасна мање од седам јодина (Џибранска–Костова 2021, 139; Законоправило 2019, 282). У Синтагми Матије Властара се наглашава да се доноси пропис да је прикладно женском њолу да има 12 година, а мушком њолу 14 година У наставку се говори о старијем закону који је допуштао веридбу за девојчице од 7 година: Понкж по ветхомоу законъ обичаю по седмолѣтному врѣмени отроковице... (Новаковић 1907, 189).<sup>14</sup> У истом законском споменику је прописана и казна за оног ко обешчисти своју вереницу пре њеног пунолетства то јест пре тринаесте године. Уколико родитељи девојке не желе да раскину такву веридбу, треба да се чека време уговорено за склапање брака, али ако, због обешчашћивања, желе да раскину, таква се веридба раскида без тешкоћа, а насилник трећи део свог имања треба да да девојци (Властар, 2013, 287).<sup>15</sup>

Као што је већ поменуто младожења је могао најмање имати 14 а млада 12 година. Тако у 2. одредби 4. гране Прохирона О ѡправилима уоварања брака стоји: „Младић (јуноша) ѡреба да има бркове, а девојка (девица) да је сѣремна за брак, а што значи да муж (моуж)

14 Термин *отроковица* користи се и на другим местима: видети, *нав. дело*, 192, 193, 194.

15 У М саставу, 13 глави: Иже свою обрѣченицу прѣжде дорастенїа рекше .гї.-таго лѣта, раставь, аште оубо родителни отроковице не хотеть раздрѣшити такоко обрѣченїе, да ожидактъ брака врѣме; аште ли же раставнїа ради, раздрѣшити хотеть, безъ прѣпинанїа таковок раздрѣшаеть се обрѣченїе, и раставитель своко иманїа третню честь странѣ да дактъ отроковице. (Новаковић 1907, 394).

прелази узраст од 14 година, а жена (жена) да је старија од 12 година.“ (Џибранска–Костова 2021, 143. Законоправило 2019, 284–285). У 4. одредби исте гране каже се: „Ако је била млађа од 12 година када је пошла за мужа, тада ће бити законита жена када код мужа напуни 12 година.“ (Џибранска–Костова 2021, 143. Законоправило 2019, 285).

Све до стицања пунолетства деца и млади су били под влашћу својих родитеља. У А слову, 4. глава Синтагме Матије Властара, које говори о куповини и продаји, говори се о узрасту учесника у купо-продаји да би она била правно валидна, тј. када су појединци правно способни и одговорни. Ослобађање од старатељства мушкарац је могао да тражи у узрасту од двадесет година, а жена у узрасту од осамнаест година имајући у виду да пунолетство наступа у узрасту од двадесет година (у грчком изворнику стоји 25 година) (Властар 2013, 55).<sup>16</sup>

У неким случајевима отац је могао дати пуну самосталност свом детету. Тридесет пето правило Картагинског сабора сматра да не приличи епископима и клирицима да својој деци олако дају самосталност (ОУДОВНѢ ЧЕДОМЪ СВОИМЪ ДАВАТИ САМОВЛАСТНОКЪ), уколико узрастом и добрим понашањем не потврде да ће моћи на одговарајући начин и с поштовањем да се старају о својој имовини; ако не, и сами ће бити саучесници у њиховим преступима (Џибранска–Костова 2021, 140–141. Законоправило 2019, 283).

Према тада важећим законима само отац, било да је клирик, било мирјанин, не може дати самосталност, него ако тако одлучи истрага, јер сина није ослобађао прост очев пристанак него законски акт (НЕ НАГО СЪПРИСТАНИЕ ОТЧЕВО ОСВОБАЖДАКТЪ ОТЬ ПОДВЛАСТІА ОТРОКА). Деца (ДЕТИ) која су удостојена високог чиновничког достојанства по закону су постајала самовласна и очеви нису одговарали за њих. А осамдесет и прва Јустинијанова новела каже да сви достојанственици и сви чиновници који имају моћ треба да буду самовласни, макар и (да) нису довољно стари да их очеви ослободе. Очеви одговарају за душевне грешке подвласне деце (ДЕТИ), али

16 Властар 2013, 55. Простеніе же възраста проситъ, муж оубо отъ двадесте лѣтъ, женскою же отъ осмьна десете; тѣи же разоумѣн сьвршенънн възрастъ быти отъ .к. лѣтъ. (Новаковић 1907, 81).

Теодор Тарановски је сматрао „да се пунолетство одређивало у средњовековној Србији према зрелости за брачни живот. Свакако је маркантно, да сви већ наведени прописи о малолетницима, недораслима и пунолетницима изостављени су у скраћеној Синтагми, баш која је од стране цара Душана добила законодавну ауторизацију. Састављач скраћене Синтагме био је дакле мишљења, да нису дотичне одредбе имале за српски живот практичну вредност.“ (Тарановски 1996, 530).

не и за преступе. А родитељи се не кажњавају због деце (чедѣхъ), јер закон каже: грех следи главу (Новаковић 1907, 484; Властар 2013, 350–351).<sup>17</sup>

Под старатељством, по световном закону, налазила су се слободна лица која због свог узраста не могу сама себе да заступају. У случају смрти оца малолетнима су додељивани тутори, а недораслима старатељи. Малолетним мушког пола су сматрани они који су млађи од четрнаест година, а женског девојке које имају мање од дванаест година. Недорасли су били они који су превазишли узраст малолетних, али су имали мање од двадесет пет година, било да су мушког, било женског пола. За татора је постављан најближи сродник. Уколико је више сродника имало исти степен сродства, сви су били тутори. Пунолетни мушкарци су имали предност над (пунолетним) женама, јер жена није могла бити старатељ, нити је могла да обавља посао који се тиче туторства, осим у случајевима када је била мајка или баба. У случају болести или старости татора, новог татора је постављао кнез. Уколико би тутори покрали имовину недораслих, сваки од њих је био дужан да плати двоструку надокнаду. Епископи и монаси без унутрашње заповести нису могли да прихвате ни туторство, нити старатељство, чак ако их и закон позива (да то учине). Презвитерима и ђаконима и подђаконима допуштено је да преузму туторство или старатељство само када су позвани да то учине у случајевима сродства. Особе старије од седамдесет и млађе од двадесет пет година нису могле бити ни тутори, ни старатељи, јер се сматрало да су у питању особе којима је и самима потребно старатељство (Властар, 2013, 223–224. Новаковић 1907, 309–310).<sup>18</sup>

Одрастање и правилан развој детета такође је заступљена, додуше сумарно и типски, у житијној књижевности. Григорије Цамблак пише о дечаштву и младости Стефана Дечанског: „Милушин, који је четвртии после великога Симеона, рађа Стефана, велики сиуб њобожности и венац царсѣва. И већ до свој пунолејсѣва моноја времена беше ѡрвео обрадован и свеѣао ка свима, ѡучавајући се увек сѣраху ѡсѡднем, и њиме уклањајући се од свакој зла, и мноја мужевна добра дела изврши од младосѣи (Цамблак 1989, 49–50; Шафарик 1859, 44–45).

Опис љубави према деци током њиховог одрастања такође је присутан мотив у житијној књижевности. Тако велики жупан Стефан Немања након одласка Растка на Свету Гору позива једног од

17 Видети и Прохирон: (Цибранска–Костова 2021, грана 26, 179–181).

18 Састав Е, глава 33. Видети и Прохирон: (Цибранска–Костова 2021, грана 46, 200).

својих војвода са захтевом да му врати сина он каже: *Знаш колики је бол од љубави према деци (вѣси чедолюбїа волѣзнь) и оїањ шїю вазда їори и никада се не може уїасїи. Заїю, љубазни, ако си икада їримио какво добро од нас – сада је време да љубав їокажеш. Ако се їожуриш їе сїиїнеш и враїиш сина моїеїа, и їиме уїешиш срце моїе и маїери душу од смрїи ослободиш, заслужићеш мноїа добра* (Теодосије 1988, 108; Даничић 1860, 11). Као и Цамблак и Теодосије у *Жїиїїу Свеїої Саве* описује одрастање и развој владарског сина. По њему Растко Немањић као дете „бејаше и деїше блаїообразно и весело душом, и најредоваше у учењу, и изазиваше дивљење своїм разумом у деїињем узрасїу (Теодосије, 1988, 103).<sup>19</sup> Када је напунио петнаест година и ступио у доба за који користи термин *їуноша* (доба од петнаесте године) родитељи су дали једну област којом је са својом властелом владао. Када је напунио седамнаест година имали су намеру да га ожене (Даничић 1860, 6–15).<sup>20</sup>

Константин Филозоф описујући Стефана Лазаревића пише: *Он беше изузетан још као млад, васїиїавао се од блаїочасїивих и из дана у дан їоказиваше да ће биїи у свему обдарен: и у ономе шїю је їоворио, и у ономе шїю је чинио, и у ономе шїю је захїевало велики најор. Када му је отац негде ратовао, он се жалио се своїм вршњацима да ће његов отац у свему исказати јунаштво, а да за њега ништа остати. Као дечак, гледајући на цркву говорио је: *Погићи ћу већу и леїшу.*<sup>21</sup>*

Један редак опис детињства детета које не припада владарској породици налази се у *Житију Петра Коришког*. Теодосије ту каже: „*Још из деїињсїива веома кроїак дечак, у свему їиїхо обличје и нарав имаћаше, и једносїивном и безболном душом и їоїїоњу блаїодатї божју на њему у младом узрасїу исїољаваше. Чесїо, како їо свеїовни људи воле, вршњаци њеїови на иїралишїа и їозоришїа ис-*

19 Отроче благообразно и весело доушею и въ оученїи прѣспѣвае и разоумомъ въ дѣтскѡмъ возрастѣ оудивляемъ... (Даничић 1860, 5).

20 Гонители Светог Саве у Светој Гори распитивали су о њему *оїисујући узрасїи младосїи* и лепоту лика (*повѣдаюште возрастъ юности и красотны видѣ*). (Даничић 1860, 12. Теодосије 1988, 109).

21 Константин Филозоф 2009, 35. „Тѣ оубо въсензредньни и кште юнѣ сы и роуководаше се благочестивыми и калко днь дне по въсемоу авлаше се їаже въпрѣдѣ хотешта кмоу ииїже глаголаше и ииїже творѣаше и ииїже подвижакмъ вѣше. . . їако кгда гдѣ отьць кго вранѣ сѣтворѣше, скрѣве кѣ сѣвзрастньнымъ кмоу оточетомъ глаголаше отьць мон вса довакстїа сѣвршактѣ, азѣ же не имѣти хоштоу чѣто. Сице и сѣ, отроче сы възирак на црковъ глаголаше, *Шко крѣпчаншек основаник и краснѣишек їазѣ въздвигоу.*“ (Јагић 1875, 264).



- Цибранска–Костова, Маријана 2021. „Прохирон/закон градски“. Софија: „Валентин Трајанов“.
- Даничић, Бура 1860. „Живот Светога Саве, написао Доментијан“ (треба написао Теодосије). Београд: Друштво српске словесности.
- Данило Други 1988, „Животи краљева и архиепископа српских“. Приредили Гордон Мак Данијел, Дамњан Петровић. Превод Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, Дамњан Петровић. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.
- Доментијан 2001. „Житије Светог Саве“. Предговор, превод и коментари Љиљана Јухас–Георгиевска, издање на српскословенском Томислав Јовановић. Београд 2001: Српска књижевна задруга.
- Јагич, Ватрослав 1968. „Расуждения јужнославјанској и русској старини о црковно–славјанском језику“ (репринт). In *Codex Slovenicus rerum gramatticarum*. (eds.) Dmitrij Tschizhevskij, Dietrich Gerhardt, Ludolf Müller, Alfred Rammelmeyer, Linda Sadnik–Aitzetmüller). München: Wilhelm Fink.
- Јагић, Ватрослав 1875. „Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српског“. *Гласник Српској ученој друштва* 42 (1875), 223–328.
- Јефимија 1983. „Књижевни радови“. Приредио Ђорђе Трифуновић. Крушевац: Багдала.
- Константин Филозоф 2009. „Живот Стефана Лазаревића деспота српског“. Превод и напомене Гордана Јовановић Београд: Издавачки фонд Српске православне цркве Архиепископије Београдско–Карловачке.
- Кув, Кујо – Петков, Георги 1986. „Събрани съчинения на Константин Костенечки“. Софија: Българската академия на науките.
- Новаковић, Стојан 1871. „Прилози к историји српске књижевности. Живот српског испосника Петра Коришког“, *Гласник СУД* 12 (1871) 308–346.
- Новаковић, Стојан 1907, „Матије Властара Синтагмат. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила“. Београд: Српска Краљевска Академија.
- Петровић, Миодраг 1991. „Законоправило или Номоканон светога Саве. Иловачки препис 1262 година“. Горњи Милановац: Дечје новине.
- Петровић, Миодраг–Штављанин–Ђорђевић, Љубица 2005. „Законоправило Светог Саве“. Приредили и превели Миодраг М. Петровић, Љубица Штављанин–Ђорђевић Београд: Историјски институт 2005.
- Теодосије 1988, „Житија“. Превод Лазар Мирковић, редакција превода Димитрије Богдановић. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.
- Шафарик, Јанко 1859. „Живот краља Стефана Дечанског“. *Гласник Српској ученој друштва* 11 (1859), 35–94.
- Троицки, Сергеј 1956. „Допунски чланци Властареве синтагме“. Београд: Српска академија наука–Научно дело.
- Властар, Матија 2013. „Синтагма“. Превела Татјана Суботин–Голубовић. Београд: Српска академија наука и уметности.

Законоправило 2019. „Законоправило Светог Саве. Превод сарајевског преписа“. Превод Братство Манастира Добрунска Ријека, Станка Стјепановић и Слободан Продић. Добрунска Ријека: „Дабар“. Издавачка кућа Митрополије добро-босанске.

## Литература:

- Аријес, Филип 1989. „Vekovi detinjstva“. Prevela Nevena Novović. Beograd: Zavod за уџбенике и наставна средства.
- Бојанин, Станоје 2004. „Средњовековна светковина између приватног и јавног“. У *Приватни животи у српским земљама средњег века*, (приредиле) Смиља Марјановић–Душанић, Даница Поповић) 246–279. Београд: СЛЮ.
- Бојанин, Станоје 2005. „Забаве и светковине у средњовековној Србији“. Београд: Историјски институт.
- Бојанин, Станоје 2020. „Чин сиповести у јужнословенским рукописним књигама од почетка XIII до почетка XVI века“. У *Гласови и слике. Облици комуникације на средњовековном Балкану (IV–XVI век)*, (ур.) уредници Станоје Бојанин, Љубомир Максимовић, Милош Цветковић) 533–571. Београд: Византолошки институт САНУ.
- Бубало, Ђорђе 1997. „Шта значи *ојрок* у српским повељама?“. *Зборник Маџице српске за историју* 56, 19–58.
- Burrow, John Anthony 1986. „The Ages of Man. A Study in Medieval Whriting and Trought“. New York: Oxford University Press.
- Classen, Albrecht 2005. „Philippe Aries and the Consequence; History of Childhood, Family Relations, and Personal Emotion: Where do we stand today?“. In *Childhood in the Middle Ages and the Renaissance: the results of a paradigm shift in the history od mentality*,(eds.) Albrecht Classen 1–65. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Ђирковић, Сима–Михаљчић, Раде 1999. „Лексикон српског средњег века“. Приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић. Београд: Knowledge.
- Goetz, Hans-Werner 2018. „Adolescentia in abendländischen Quellen des frühen Mittelalters zwischen Kindheit und Erwachsensein? Ein begriffsgeschthlicher Zugang“. In *Coming of Age in Byzantium. Adolescence and Society*,(eds) Despoina Ariantzi 251–293. Berlin–Boston: Walter de Gruyter.
- Гуревич, Арон 2016. „Појединац и друштво на средњовековном Западу“. Превео Андриј Лаврик. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Харисијадис, Мара 1971. „Писмо Јована Дамаскина о човеку у једном српском рукопису XVII века“. У *700 година медицине у Срба*, (ур.) Недељко Гвозденовић 135–141. Београд: САНУ 1971.

- Коматина, Предраг 2020. „Житије Светог Симеона од Стефана Немањића као извор за Хронологију промена на великожупанском престолу“. У *Стефан Првовенчани и његово доба*, (ур.) Александар Раствовић, Ивана Коматина 17–35. Београд: Историјски институт.
- Марјановић–Душанић, Смиља. 2007. „Свети краљ: култ Стефана Дечанског“. Београд: Балканолошки институт САНУ, ИП СЛИО.
- ODB I 1991. „The Oxford Dictionary of Byzantium. Volume I“. (eds.) Alexander P. Kazhdan. New York–Oxford: Oxford University Press.
- Петровић, Владета 2007. „О ТРЪПЊНИЈЕ СВЕТАГО КРАЉА“. *Историјски часопис* 54, 93–100.
- Петровић, Владета 2015. „Иноплементи и иноверни у Даниловом зборнику“. У *Велики њрасак. Сјо јодина ајенїаїа у Сарајеву*, (ур.) Владета Петровић, Момчило Исић 29–36. Пожаревац: Центар за културу.
- Princing, Günter 2009. „Observation on the legal status of children and the stage of childhood in Byzantium“. In *Becoming Byzantine: children and childhood in Byzantium*, (eds) Arietta Papaconstantinou, Alice-Mary Talbot 15–34. Washington: Dumbarton Oaks.
- Радојичић, Ђорђе 1963. „Седам чинова“ драме људског живота према Шекспиру и старим српским рукописима“. У *Творци и дела сїаре срїске књижевности*, 349–352. Титоград: Графички завод.
- Sears, Elizabeth 1986. „The Ages of Man. Medieval interpretations of the life cycle“. New Jersey: Princeton University Press 1986.
- Тарановски, Теодор 1996. „Историја српског права у Немањићкој држави“. Приредио Сима Авраовић; предговор написала Јелена Даниловић. Београд: Службени лист СРЈ.
- Трифунковић, Ђорђе 1974. „Азбучник српских средњовековних књижевних појмова“. Београд: Вук Караџић.
- Живковић, Тибор 2013. Живковић Тибор, Владета Петровић, Александар Узелац. Критичко издање текста на латинском језику, превод и филолошка анализа Драгана Кунчер. „Анонимов опис источне Европе“. Београд: Историјски институт.

Zbornik radova

# ANTROPOLOGIJA SPORTA, IGARA I DETINJSTVA

*u čast*

**dr Aleksandra Krela  
(1968-2021)**

*uredili*

**Bojan Žikić**

**Ivan Đorđević**

**Vladeta Petrović**



Одељење за етнологију  
и антропологију  
Филозофски факултет  
Универзитет у Београду

1838

**A**ntropologija  
sporta, igara i detinjstva

*Zbornik radova u čast  
dr Aleksandra Krela (1968–2021)*

*Bojan Žikić,  
Ivan Đorđević,  
Vladeta Petrović (uredili)*

*Antropologija sporta, igara i detinjstva*  
*Zbornik radova u čast dr Aleksandra Krela (1968–2021)*  
Bojan Žikić, Ivan Đorđević, Vladeta Petrović (uredili)  
Beograd 2022.

*Izdavač*  
Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet  
Čika Ljubina 18–20, Beograd 11000, Srbija  
www.f.bg.ac.rs

*Za izdavača*  
Prof. dr Danijel Sinani  
dekan Filozofskog fakulteta

*Recenzenti*  
Prof. dr Saša Nedeljković,  
Odeljenje za etnologiju i antropologiju  
Filozofskog fakulteta u Beogradu  
Dr Ivana Bašić,  
naučni savetnik Etnografskog instituta SANU, Beograd  
Dr Dragana Amedoski,  
viši naučni saradnik Istorijskog instituta, Beograd

*Lektura i korektura*  
Ivana Bašić

*Prevod na engleski*  
Tatjana Čosović

*Dizajn korica*  
Vladimira Ilić

*Priprema za štampu*  
Dosije studio, Beograd

*Štampa*  
JP Službeni glasnik, Beograd

*Tiraž*  
200

ISBN 978-86-6427-241-4

## SADRŽAJ

- 7 | *Bojan Žikić, Ivan Đorđević, Vladeta Petrović*  
Predgovor
- 11 | *Biljana Milenković-Vuković*  
Bibliografija dr Aleksandra Krela
- Antropolog Aleksandar Krel**
- 31 | *Катјарина Рагисављевић*  
Антрополог у музеју или све што нисте знали  
о музеологији, а мислите да знате
- 43 | *Miloš Milenković*  
Kolektivni identitet u delu Aleksandra Krela:  
Nedestruktivni konstruktivizam
- 55 | *Goran-Pavel Šantek*  
Igra i transcendencija
- Detinjstvo**
- 71 | *Владејџа Пејировић*  
Прилог историји детињства: деца у одабраним српским  
средњовековним наративним изворима и правним  
споменицима (XIII–XV век)
- 87 | *Гордана Гарић Пејировић*  
Статистички подаци о деци у Србији  
на крају 19. и почетку 20. века
- 111 | *Бранко Бановић*  
„Џамија!": антрополошка анализа  
контроверзне дечије игре „џамије“
- 131 | *Milan Tomašević*  
Predstave daleke budućnosti kod dece: studija slučaja

## Igre

- 153 | *Bojan Žikić*  
Koliko stvarnosti staje na tablu? Kulturni kognitivni model sveta u ratu na primeru društvene igre „Axis & Allies“
- 173 | *Ђорђина Трубарац Мајић*  
Френина стопала у ципелама београдских основаца (или о једном примеру хибридности савременог дечијег фолклора)
- 191 | *Данило Трбојевић*  
Дечије ратне игре као арена промишљања друштвено-политичке стварности, кризе и конфликта

## Sport

- 217 | *Иван Ђорђевић*  
Против модерног фудбала?  
Европска Супер Лига и будућност 'народне игре'
- 233 | *Јадранка Ђорђевић Црнобрња*  
„Vorbe pelivana“ – primer takmičenja u rvanju u Gori
- 249 | *Бојдан Д. Дражевић*  
Да ли су навијачи чувари границе у Мостару:  
етнолошко-антрополошка анализа навијачког идентитета присталица „Вележа“ и „Зрињског“
- 265 | **Abstracts**

CIP – Каталогизација у публикацији –  
Народна библиотека Србије, Београд

316.7:39(082)

159.922.72(082)

796(796)

012 Крел А. (082)

ANTROPOLOGIJA sporta, igara i detinjstva : zbornik radova  
u čast dr Aleksandra Krela (1968–2021) / Bojan Žikić, Ivan Đorđević,  
Vladeta Petrović (uredili). – Beograd : Univerzitet, Filozofski fakultet,  
2022 (Beograd : Službeni glasnik). – 271 стр. ; 24 cm

Str. 7–9 :Predgovor / urednici Zbornika. – Tiraž 200. – Napomene  
i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz svaki rad. –  
Summaries.

ISBN 978-86-6427-241-4

а) Крел, Александар (1968–) -- Библиографије

б) Културна антропологија -- Зборници

в) Детињство -- Зборници

г) Спорт -- Зборници

COBISS.SR-ID 81374473